

KOMLOVSZKINÉ TÓDOR ILDIKÓ

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET BIBLIOGRÁFIÁJA

C. SOROZATRÓL, ÉS LÉTREHOZÓIRÓL

TÖRMELEKEK, EMLÉKCSEREPEK

I. A magyar irodalomtörténet bibliográfiája c., tíz kötet megjelenését megért, páratlanul nagy bibliográfiai vállalkozásról van szó, amely indulásakor, 1972-ben az 1. kötet sorozati címlapján még úgy hirdette: „KÉSZÜLT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN”. Az utolsó, 10. (2013) kötet már így jelzi létrejöttének helyét: „KÉSZÜLT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KÖZPONT IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN”.

A múlt században indult sorozat mint egy fiatal menyecske, átlibbenve a 21. századba, nemcsak legújabb kötetével, de létrehozó műhelyének a hasznos hagyományokra épülő átalakulásával is mutatja a további fejlődés útját!

Ennek a rövid visszaemlékezésnek nyilvánvaló, hogy nem lehet feladata e sorozat tudományos igényű elemzése, értékelése. Célja azonban meghatározható: az emlékező-töredékek végül is összeállnak egy pályaképpé, amely felmutatja, milyen hosszú út, mennyi törekvés vezethet el ahhoz, hogy megvalósuljanak álmaink!

Visszaemlékezőként, már a 60-as évek elejétől, egészen fiatalon, (az első munkakönyvi bejegyzés: „Munkavégzés kezdete: 1962. május 1.”) 1969-ig szerződéses munkatárs, ún. tudományos segéderő, anyaggyűjtőként vettem részt az induló bibliográfiai kézikönyv-sorozat munkálataiban.

A bibliográfiai munkám mellett 1963–1969 között folytattam egyetemi tanulmányaimat az ELTE magyar–könyvtár szakának esti tagozatán, ahol 1969-ben magyar középiskolai tanári és okleveles könyvtárosi diplomát szereztem.

Végigjárva több készülő kötet szerkesztési fázisait, megismerve a forró viták során megszülető döntéseket, 1969-től 1973-ig mint tudományos ügyintéző, 1973–1975 között tudományos segédmunkatársi besorolásban, „kisinasként” igyekeztem megtanulni mindent, amire lehetőségem volt, olyan kötet- és sorozatszerkesztők mellett, mint V. WINDISCH Éva, VARGHA Kálmán, STOLL Béla, KÓKAY György, akik a szakma nagyjai voltak. 1976–1978 között tudományos munkatársi besorolással haladtam tovább, amíg 1979-től a státuszomnak megfelelően bibliográfusként jegyeztek, s eljutottam addig a megtisztelő pillanatig, hogy a saját magam által szerkesztett kötet (sőt kötetekkel) bizonyíthattam, megértem a feladatra.

A bibliográfiai sorozat 3. kötetében nagy múltú szerkesztőtársak, H. TÖRŐ Györgyi és az ELTE-ről meghívott NAGY Miklós tanár úr szerkesztői munkája mellett még csak harmadikként vettem részt a kötet létrehozásában, amely 1990-ben jelent meg. A tervek szerint a 3. kötet feladata az 1849–1905 közötti korszak szakirodalmának könyvészeti feldolgozása volt szakozott formában, amely *Általános rész* és *Személyi rész I. A–Gy.* kötetrészekre tagolódott. Sajnos a kötet szerkesztőjét, a felkészült, tehetséges, Petőfi-kutatónak és a korszak sajtótörténéisének készülő H. TÖRŐ Györgyit elhatalmasodó súlyos betegsége megakadályozta, hogy megvalósíthassa terveit. Szervezete folyamatosan küszködött a betegség újabb és újabb tüneteivel, a gyakorta betegállományokkal megszakított

intézeti munkáját végül is fel kellett adnia, és 1982-ben nyugalomba vonult, 2004-ben hunyt el.

A kötet munkatársaként tevékenykedtem, de ezekben az években vettem át fokozatosan az általa már nem végezhető szerkesztési feladatokat, főként a kötet *Személyi rész I.* –ben, míg az *Általános rész* NAGY Miklós munkáját dicséri.

A bibliográfiai sorozat 4. kötete *1849–1905. Személyi rész. II. H–Zs.* (1997) már a sorozat előírásainak megfelelően, de saját szerkesztői elképzelésem szerint készült. (A 4. kötet szerkesztőjének szóló új munkaköri leírásomat 1992. július 1-jével KÓKAY György osztályvezető adta át.)

Itt kell megemlítenem köteteink két régi, a bibliográfiai anyaggyűjtő munkálataink kezdetétől velünk együtt dolgozó munkatársát. Elsőként felidézem PÉCH Zoltán (1902. október 25.– 1990. október 11.) tanár úr alakját, aki egykor a nagy múltú Eötvös Collegium tagja volt (1920–1925). Temetési búcsúztatójában (1990. október 26.) egykori tanítványa a Vörösmarty Gimnáziumból, Csűrös Miklós irodalomtörténész így jellemezte: „A szép emberség, az emberi szépség sugárzott belőle. ... Horváth János volt a mestere, akinek tiszteletét mindannyiunkban elültette.” Nemcsak munkás tanári élete derekán, de idős korában is hűséggel őrizte az Eötvös Collegium eszméit, s a kötetünkkel kapcsolatos minden tevékenységében a maximumot nyújtotta. Egyénisége, munkaszeretete példát mutatott nekünk.

A másik munkatársunk, akiről szólnunk kell, DR. RÓBERT Péter (1942–), középiskolai történelem szakos tanár és könyvtáros. 1972-ben az Ady-kutató VARGA JÓZSEF vezérelte őt a Bibliográfiára, a H. TÖRŐ Györgyi által szerkesztendő kötethez, hogy segítsen annak könyvtári kontroll-munkálataiban. Péter végezte a nagy könyvtárakban (Akadémiai Könyvtár, OSZK, Egyetemi Könyvtár, Parlamenti Könyvtár, Szabó Ervin Könyvtár) nemcsak az adatellenőrzést, hanem főként az egyes felvételek megfelelő annotációját is. Hihetetlen munkabírással, ugyanakkor nagy precizitással dolgozott, lényeglátó megjegyzései nagy segítséget nyújtottak az anyag szerkesztésekor. Mintegy negyedszázadon át közreműködése végigkísérte mind a két kötetünk (a 3., és a 4. kötet) létrejöttét, nélküle nem kaptunk volna olyan kedvező kritikákat, hogy „a kötetekben téves adat alig található”!

A sorozat 4. kötetéhez technikai segítséget is kaptunk az MTA-tól, amelynek köszönhetően ingyenesen jutottunk hozzá a számítógépen alkalmazható Isis-program felhasználásához. Ez azt jelentette, hogy a 4. kötet volt az első a sorozatból, amely nem írógépen történő leírással készült. A kötet munkatársával, Császtvay Tündével együtt, felváltva írtuk számítógépbe a program szerint a teljes anyagot, egyúttal a Névmutatóba fölveendő neveket is már külön, tisztázott névformában tudtuk rögzíteni. A közreműködésért járó köszönet NAGY Csabát, a PIM munkatársát illeti, aki a számítógépes programot elkészítette, és igényeinkhez igazodva, folyamatosan fejlesztette, az egész kötet anyagát szövegfájlba áttette, alkalmassá téve így a nyomdai munkálatok elindításához, s a kötet minél hamarabb történő megjelentetéséhez az Argumentum Kiadónál.

E közben hihetetlen ajándék volt az a milió, amely körülvelt, maga a nevezetes épület, amelyben az intézet helyet kapott és működött, az Eötvös Collegium és könyvtára, ahonnan 1911 óta az egyes korszakokban annyi neves tudósunk indult el pályáján.

Az intézet fennállása (1956) óta egyes osztályain, műhelyeiben valaha alkotó kutatók neveit említve, a már elhunytak közül, nem is teljességre törekvő felsorolásban, idézzük fel néhányukat: BÉLÁDI Miklós, BODNÁR György, CZINE Mihály, DIÓSZEGI András, ERDŐDY Edit, GERÉZDI Rabán, GRÁNICZ István, B. HAJTÓ Zsófia, HANKISS Elemér, HOPP Lajos, HORVÁTH Károly, ILLÉS László, JÓZSEF Farkas, B. JUHÁSZ Erzsébet, KERÉNYI Ferenc, KISS Ferenc, KISS József, KLANICZAY Tibor, KÓKAY György, KOMLÓS Aladár, KOMLOVSZKI

Tibor, KOVÁCS József, V. KOVÁCS Sándor, LUKÁCSY Sándor, MARTINKÓ András, NÉMETH G. Béla, NÉMETH Miklós, NYÍRŐ Lajos, PIRNÁT Antal, RÁBA György, SINKA Erzsébet (Zelk Zoltánné), SÖTÉR István, STOLL Béla, SZABOLCSI Miklós, SZAUDER József, SZERB Antalné, SZIKLAY László, TARNAI Andor, H. TÖRŐ Györgyi, VAJDA György Mihály, VARGA Imre, VARGA József, VARGHA Kálmán, VARJAS Béla, VÁSÁRHELYI Miklós, VUJICSICS D. Sztoján. Felejthetetlen névsor!

Eddig a laudáció, alábbiakban még néhány, filmszerűen felvillanó személyes emlék következik, amely azt is bizonyítja, hogy életemnek ez a hosszú, mintegy 4 évtizedes szakasza, amely a bibliográfiai munkálatok jegyében telt, megtoldva még nyugdíjazásom utáni 11 évvel, amikor részben megbízási szerződéssel dolgoztam még tovább, mennyi új kihívással járt! 1996 és 2011 júniusa között – az egyik intézeti folyóirat, a *Magyar Könyvszemle* olvasószerkesztője is voltam, előbb KÓKAY György (felelős szerkesztő) 2007-ben bekövetkezett elhunytáig, majd (2008-tól 2011-ig) MONOK István (főszerkesztő) irányítása alatt. Ott megismerhettem egy másfajta, de hasonló precizitást igénylő feladatot, mint amilyen a bibliográfiai munkám volt, amely jó iskolaként szolgált a folyóirat szerkesztési munkálataihoz is.

II. Törmelékek, emlékcserépek

Mit jelent a „tukufa”?

Tudomásom szerint a Magyar Tudományos Akadémia által indított *Tudományos Kutatás Fejlesztési Alap* tette lehetővé, hogy a 60-as évek elején kezdetét vegye az a hatalmas vállalkozás, amely a teljes magyar irodalomtörténeti szakirodalom összegyűjtését tűzte ki célul, méghozzá a kezdetektől 1970-ig, valamint a feldolgozott anyag szakozott formában való rendezését, és köteteinek sorozatban való kiadását.

(*Megjegyzés:* Természetesen mi „szobalalók” SZERB Klári nénivel, akivel egy szobában dolgoztam, – de erről majd később, – azonnal így emlegettük: „Jó fej ez a tukufej!”)

Bevezetésem a bibliográfiába

1961 őszén bemutatkozó látogatásra jelentem meg az akkor még Irodalomtörténeti (1968-tól Irodalomtudományi) Intézet Bibliográfiai Osztályán, ahol az osztályvezetőtől, KEMÉNY G. Gábortól kaptam volna megfelelő instrukciókat az éppen induló bibliográfiai anyaggyűjtési munkához mint kezdő címfeltevő. KEMÉNY G. Gábor eléggé merev, szigorú arckifejezéssel fogadta bemutatkozásomat, s utasítást adott a szobában tartózkodó titkárnőjének, Gittának, hogy legyen szíves, hozzon be egy katalógusfióknyi anyagot, s ezzel beinvitált a másik, üres szobába (az osztályvezetői „lakosztály” akkori helye az első emeleten, az üvegajtón túli két szoba és a középső összekötő szoba volt). Gitta felém küldött egy röpke mosolyt, és visszavonult, mire KEMÉNY G. Gábor a fióknyi anyagra mutatva azt mondta: „Egy óra áll rendelkezésére, hogy ezt átnézze. Mire elkészül a fiókkal, (mármint az egész, elem táruló cédulamennyiség átnézésével!), tisztában lesz azzal, hogyan kell elkészíteni egy bibliográfiai címfelvételt”, – s ezzel otthagyt. – (*Megjegyzés:* Amint a későbbiekben leszámoltuk, egy teljes katalógusfióknyi anyag kb. 2000 tételt jelentett! A továbbiakban is ezzel a mennyiséggel számoltunk, amikor munkajelentéseket készítettünk.) – Ajtó csukódott, én összeomolva ültem összeszorított fogakkal és remegő kezekkel, s meredten bámultam a nagy, szinte üres szoba egyetlen ablakán át az Eötvös Collegium kertjében a csodás, őszi lombhullást. – Másnap kezdődött az OSZK-ban a bibliográfusi életem és eldőlt a sorsom!

(Kaján megjegyzés! Ti, összes múltbeli címfelvevők! Fogalmatok sem volt arról, milyen könnyű helyzetben voltatok, amikor úgy indulhattatok el az OSZK-ba, vagy az Akadémiai Könyvtárba, hogy pontokba szedve kézhez kaphattátok a feldolgozandó periodikák jegyzéke mellé a Címfelvételi útmutatót, melynek szinte minden pontjáért az értekezleteken megvívunk, élén a két sorozatszerkesztővel: V. WINDISCH Évával és VARGHA Kálmánnal!– Leadott példányait ma is őrzi az Archívum és SIMON Zsuzsa!)

Második otthonom lett a Hírlaptár

Az épület Bródy Sándor utca felőli kapuján belépve először is megcsapott a hideg levegő. A falakhoz támasztott római kori sírkövekkel fedett lépcsőházban vezetett föl az út az első emeletre, ahol a terembejáratokat összekötő szakaszon, egymással szemben két oldalon volt két hatalmas ablak, köztük mindig gomolygó cigarettafüstben oda- s visszasétáló árnyak jelezték, hogy itt azért valahol van élet! A balra nyíló ajtó vezetett egy hosszú, katalógus-szekrényekkel bélelt folyósóra, amelynek elején volt a ruhatár, ahol a belépő zöld színű kemény kartonlapot kapott, s belépve a terembe erre adta ki a könyvtáros ügyelő a helyszámot. A ruhatár mellett egy szabadon nyitható szekrényfélébe lehetett betenni a magunkkal hozott, gondosan becsomagolt tízórait, ebédet. Nem emlékszem, hogy annyi év alatt valaki is reklamált volna, hogy nem találja a csomagját, pedig nevet senki sem írt rá. (Ergo, ott fönt az emeleten nem volt büfé, ahhoz le kellett menni ismét a hideg földszintre, ami a téli hónapokban kabát nélkül nem volt kellemes!)

A Hírlaptár termében nagyméretű, hosszú asztalok voltak, de csak 2–2 személy részére, hogy elférjen a sok kikért folyóirat, s főként a nagy alakú 19. századi hírlapok (mint pl. Pesti Hírlap, a Pesti Napló, s hasonlók), ezeket külön, nádból készült újságtartókra kapcsolva, vagy derékszögű fa állványzatra tették, és úgy lapozgatták.

Abban az időszakban, amikor anyaggyűjtőként tevékenykedtem, az egész terem sárgállott az egységes méretre felvágott céduláktól, jelezvén, hogy megindult a bibliográfiai gyűjtő munka, amely sok tanárnak, egyetemistának stb. kiegészítő keresetet, vagy éppen a fő munkáját is jelentette. (Emlékszem, a Hírlaptár látogatói között volt SZOMRÁKY Sándor is, költő, műfordító, abban az időben (1962 körül) a Nők Lapja munkatársa, VARGHA Kálmán baráti köréhez tartozott, akit személyesen, elsőként ismertem meg a „sárgacédulások” közül. Bő hátú, sötét kabátjában mindig rohant valahová, útját csak az utána gomolygó sűrű cigarettafüst jelezte.) Ha valaki kitöltötte a 8 órát, tehát reggeltől késő délutánig gyűjtötte az anyagot, megkereshetett úgy 850–1200 Ft-ot egy hónapban! A 60-as évek elején sok munkahelyen sem volt sokkal több a rendes fizetés! Természetesen ez attól is függött, hogy a feldolgozónak éppen milyen periodikákat kellett átnéznie, volt-e bennük sok irodalomtörténeti vonatkozású cikk, vagy volt-e kritikai rovatuk, sok-sok könyvismertetéssel? Ez akkoriban komoly pénzkeresetet jelentett. Egy pontosan elkészített címfelvétel ára cédulánként 1.-Ft volt! Nem is lazsáltunk!

(Megjegyzés: Nálunk, az intézetben két gondnokunk, kezdetekben KONDORA Károly, majd LANGNER János gondoskodott arról, hogy a munka alatt lévő kötetek munkatársai mindig legyenek ellátva kellő mennyiségű sárga cédulával. Soha nem is volt fennakadás a munkában, pedig a folyamatos anyaggyűjtéshez, valamint a cédulák gépeléséhez mindig bálaszámra hozták a könyvkötőtől a méretre felvágott kartonokat, de tízezer számra!)

Az OSZK-ban mindig nagy volt a nyüzsgés a katalógusfal előtt, hogy mihamarább hozzájuthassunk és megkereshessük a jelzetet, ami alapján lehetett kikérni az újabb folyóiratokat. Az ottani ügyelő könyvtárosok kedvesek voltak, s ha nem lett kész az ember, másnapra szívesen félretették azt a számot, amiből éppen dolgozott, így nem kellett újra sokat várakozni a kikéréssel. Már voltak megszokott helyeink is, úgyhogy sokszor az ügyelő volt olyan figyelmes és ugyanoda adta másnap is a helyszámot. (Pl. az ablakközök közötti

helyekre szólnak, ott ugyanis volt természetes fény is, mert a termet megvilágító erős neoncsövek a hosszú órák alatt csak úgy árasztották a szemet megviselő kékes színű fényt.)

Miért öröm a kivételezettség?

Nos, nem annak mindennapi értelmében! A hatalmas fehér ajtón túlra, amely már a Hírlaptár belső termei felé vezetett, ahol a hírlapok, folyóiratok sorakoztak, s ahol egy-egy ablakmélyedésnél nagy asztalok mellett dolgoztak a „belső” kutatók, nem lehetett csak úgy, akárkinek belépni. Egy alkalommal az olvasóterembe odajött hozzám KÓKAY György (akkoriban talán még az OSZK főmunkatársa volt 1966-ig), és kedvesen beinvitált a „szentély”-be, hogy megmutassa, ő hol dolgozik. Nagy élmény volt, hogy belülről is láttam a több emeletes raktártermet, a Hírlaptár „gyomrát”, ahonnan nekünk, „földi halandóknak”, kihozták a raktárosok a kikért anyagokat. Visszatérve az olvasóba, nagy büszkeség fogott el, hogy én ilyen „kivételezett” vagyok, ezt is láthattam!

Az Intézet; a Bibliográfiai Osztály korabeli munkatársai

Az osztályvezetőink

1957–1962 között KEMÉNY G. Gábor vetette meg a Bibliográfiai Osztály alapjait, majd 1962–1965 között GERÉZDI Rabán követte őt az osztályvezetői tisztségben. VARGHA Kálmán 1965-től, mintegy 20 éven át, vezette a Bibliográfiai Osztályt 1985-ben történt nyugdíjba vonulásáig. VARGHA Kálmánt követően a Bibliográfiai Osztálynak ezt a „hősi” korszakát KÓKAY György zárta, aki 1985-től 2007-ben bekövetkezett elhunytáig folytatta ezt a feladatot.

A „hősi” jelző valóban megilleti ezt a korszakot, amely ennek a páratlanul nagy ívű retrospektív bibliográfiának megalapozásától kezdve egészen az új típusú, már a kurrens anyagot feldolgozó 9. (2007) és 10. (2013) kötetekig terjed.

VARGHA Kálmán igazi osztályvezető típus volt, ugyanis tisztában volt azzal, hogy mindent írásban kell rögzíteni, mert csak akkor lehet sikeres az esetleges elmaradás számonkérése, ha szembesíteni tudja a feladatot kapott munkatársat vállalt kötelezettségével. Osztályvezetői munkássága elején, negyedéves (!) bontásban kérte beosztani az éves tervet, s azt ki kellett függeszteni a szobaajtónkon belül, hogy mindig szem előtt legyen! (Ma is őrzök a hivatalos irataim között egy ilyen „rajzos bontást”, mivel éveken át mint osztálytitkárnak, nekem kellett írnom az értekezletek jegyzőkönyveit is. (Márpedig volt belőlük elég!)

Ugyanakkor tanáros magatartás is jellemezte, mert egy-egy személyes beszélgetés végén mindig felragadott egy cédulát az asztaláról, s jellegzetes írásával azonnal feljegyzett rá 4–5 könyvcímet (főként szépirodalmi mű címét), amelyet feltétlenül elolvasásra ajánlott!

VARGHA Kálmán osztályvezetőisége alatti időszakra (1965–1985) esett a bibliográfiai sorozatból megjelentek közül az 1. kötet (*A kezdetektől 1772-ig.*) (1972), a 2. kötet (*1772–1849*) (1975) és a 6. kötet (*1905–1945 Személyi rész. I. A–K.*) (1982) megjelenése. A sors nem volt kegyes hozzá. VARGHA Kálmán nyugdíjba vonulása után (1985) három évvel, 1988-ban 63 évesen ment el, így már nem élhette meg az 1905–1945-ös periódus bibliográfiája vaskos 7. kötetének (*Személyi rész. II. L–Zs.*) 1989-es megjelenését.

KÓKAY György osztályvezetői időszakában is (1985-től elhunytáig, 2007-ig) is fontos kötetek születtek a bibliográfiai sorozat részeként: mint pl. a 3. és a 4. kötet, amely az 1849–1905-ös periódust dolgozta fel mind az *Általános* mind a *Személyi rész (I. A–Gy. II. H–Zs.)* szempontjából (1990 és 1997), az 5. kötet, amely az 1905–1970 közötti szakaszban már a 20. századi anyag *Általános részét* tartalmazza (1997), a 8. kötet, amely az 1945–1970-es periódus *Személyi részének* anyaga (1991), a 9. kötet, amely az 1991–1995-ös (*Általános rész.*

Személyi rész. A–Zs.) (2007) szakirodalmát regisztrálja. Ez utóbbi szerkesztési módszerében annyiban tér el a sorozat előző köteteitől, hogy feldolgozásában a tudományos kutatás igényei szerint, már helyet kap a kurrens szakirodalom, de annak megjelenítésében nem bonja fel az anyagot az egyes irodalomtörténeti korszakok szerint, hanem az írókról szóló szakirodalmat az írói nevek szerint egy betűrendben adja közre. KÓKAY György elhunytá után, ilyen szempontok szerint készült a jelenleg utolsóként megjelent, az 1996–2000-es évek anyagát (*Általános rész. Személyi rész A–Zs.*) (2013) közre adó 10. kötet is.

A sorozatszerkesztők

Itt kell még megemlékezni arról a nagy szakértelmet igénylő, a kialakuló bibliográfiai sorozat összes kötetére vonatkozó szabályrendszer kialakító, és annak szisztematikus végrehajtását ellenőrző sorozatszerkesztői munkáról, melyet VARGHA Kálmán és V. WINDISCH Éva együtt kezdett el jóval még az 1. kötet (1972) megjelenése előtt. (Már írtam róla, hogy az a kötet végül is STOLL Béla és VARGA Imre hatalmas átdolgozó és kiegészítő munkájának köszönheti megjelenését, melyben jelentős része volt a két sorozatszerkesztő nagy szakértelmet igénylő tevékenységének is.)

V. WINDISCH Éva szakirányú felkészültségét a bibliográfia terén az OSZK-ból hozta magával, ahol a *Századok* c. folyóiratban rendszeresen publikálta a magyar történettudományi szakirodalom bibliográfiáját. (Lásd Karsay Orsolya róla írott nekrológiáját Klny: Az OSZK Évkönyve 1994–1998. 30.) Ehhez képest –, nézve a bibliográfiai sorozat köteteit –, V. WINDISCH Éva 1993-ban történt elhunytáig, VARGHA Kálmánnal együtt az 1., 2., 6., [7.] kötet, majd VARGHA Kálmán nyugdíjba vonulása után (1985) KÓKAY Györggyel közösen a 3., 4., 5. és a 8. kötetet sorozatszerkesztői munkáit végezte el az addig megjelentekből szisztematikusán, céduláról-cédulára haladva!

KÓKAY György sorozatszerkesztői munkájához a 9. kötet (2007) elkészítésekor NÉMETH S. Katalin társult, munkájával segítve az 1991–1995-ös időszak már kurrens szakirodalmának megjelentetését, amelyre a tudományos kutatás szempontjából nagy szükség volt. Az utoljára megjelent, 1996–2000-es időszakot feldolgozó 10. kötetben (2013), KÓKAY György elhalálása után, maga a bibliográfia összeállítója, CSÓRA Karola egyúttal a szerkesztői feladatokat is ellátta. Ebben a végső munkában nyilván nagy segítséget nyújtott a kötet lektoraként közreműködő JANKOVICS József is.

(*Megjegyzés:* V. WINDISCH Évával kapcsolatos egy fontos emlék. Szerintem ő nagyon jól érezte magát közöttünk, szeretett bejárni az intézetbe, és élvezte a bibliográfiával kapcsolatos munkáját is. A Bibliográfiai Osztály munkatársaival való baráti jó viszonyát mutatta az is, hogy akkoriban, amikor ő az OSZK Kézirattárának vezetője volt, került haza az első magyar verset, az *Ómagyar Mária-síralmat*, egyik legrégebb nyelvemlékünket tartalmazó Löweni Kódex. A mi kis bibliográfusi társaságunkat meghívta az OSZK-ba, ha jól emlékszem a Kézirattár mögötti Széchényi-terembe (?), és ott volt számunkra bemutatásra előkészítve ez a csodálatos kódex, hogy a szöveget közelről is megtekinthessük. Szólni sem tudtunk a megrendüléstől! Felejthetetlen élmény volt!)

Az első emeleti színhely; az ottani munkatársak és látogatóik

A „szobalakók”

Kivételes ajándék az élettől, és kivételes szerencse kell ahhoz, hogy még 73 évesen is, írva visszaemlékezéseimet, olyan öröm tölt el, ha csak „Róla” mint személyről írok, hiszen volt munkatársaim, példaképeim, összessége jelenti ma is nekem az Intézetet.

Az a szoba, ahol először helyet kaptam mintegy 15 éven át, meghatározó élményekkel szolgált az életemben. (Utolsó intézeti otlétemkor, 2011 utolsó hetében, amikor már csomagoltam a holmimat, a még funkcionáló Gazdasági Osztály szobája volt, mára már a „törökök” foglalták el! Bocsánat!). Belépve az első, nagyszobába V. KOVÁCS Sándor (ahogy ő magát nevezte: Petur) és SZERB Antalné (Klári néni) asztala volt található, az onnan beljebb nyíló kis szoba KÓKAY György szobája volt (1966 szeptemberétől már az intézetben dolgozott), ahol a bibliográfia 2. kötete (1772–1849) munkálatainak kezdeti szakaszában még én is helyet kaptam, igaz, hogy hosszú ideig csak egy kis gépíró asztal mellett. Ott végeztem (1963–1966 között) a KÓKAY-kötet számára a katalógusfiókokban összegyűlt anyag ún. *finombontását* (azaz a gyűjtők által folyamatosan behozott cédulák – kb. 10 fióknyi (mintegy 20 ezer cédula!) időrendbe, majd egyes éveken belül szerzői betűrendbe rakását. KÓKAY ekkor hosszabb ideig tartó tanulmányúton volt Pozsonyban, munkabeszámolóimat közöttünk mindig szoros levélváltás helyettesítette, így folyamatosan tájékoztattam őt a végzett munkámról.

Ebben a kis szobában készült, és jelent meg, még az intézeti bibliográfiai sorozat első kötete megjelenése előtt (illetőleg azzal azonos évben) a VARGA Rózsa–PATYI Sándor szerkesztette *A népi írók bibliográfiája. Művek, irodalom, mozgalom (1920–1960)* c. kötet is (1972), amelyben már a kötet munkatársaként szerepeltem. Ezért a munkámért kaptam életem első külön honoráriumát az Akadémiai Kiadótól.

A nagyszobában közben folyt az élet, gyűjtők jöttek-mentek V. KOVÁCS Sanyihoz és Klári nénihez, miközben megbeszélték a feldolgozott anyagokat. Emlékszem, mert hetenként jött, így gyakran találkoztunk, V. KOVÁCS egyik régi barátja, egy váci gimnáziumi tanár, SZENTESY Miklós (ahogy mi neveztük, a „Mik”). Halk szavú, csöndes és mindig nagyon fáradt ember volt, főként a szobai könyvtárban meglévő könyvészeteket, bibliográfiákat dolgozta fel a régi magyar kötet számára. Szenvedélyes dohányos volt, s időnként csak azt láttuk, hogy a szipkás cigarettájának már-már 2 cm-es elhamvadt vége, mint egy könyvjelző, behullik az ölében tartott, éppen aktuális Szabó Károly–Hellebrant Árpád-féle kötetbe! „Mik” békésen szuszogott.

Máskor feltűnt a szobában KIRÁLY Tibor, aki szintén V. KOVÁCS Sanyi anyaggyűjtője volt, s akit ő röviden „Rex”-nek nevezett. (Mire megszólalt Klári néni, mormolva az orra alatt: „Itt van Rex, a kekszek keksze!” – mi, többiek fogtuk a hasunkat a nevetéstől. Nyilván valami háború előtti reklámszöveget idézett.) Hát kb. ilyen volt a hangulat a szobánkban. Nem lehetett unatkozni!

A bibliográfiai sorozatot indító kötet anyaggyűjtő munkálatai V. KOVÁCS Sándor irányításával kezdődtek. Érdemben azonban az anyaggyűjtés teljes revíziója, kiegészítése, az *Általános rész* teljes átszerkesztése STOLL Béla, a *Személyi rész* kialakítása és végső formába öntése VARGA Imre munkáját dicséri! A kötet végül is kollektív munka eredménye.

SZERB Klári néninek is sok látogatója volt, köztük említhetem pl. KOMLÓS Aladárt (Ali bácsit), aki – úgy említették –, annak idején Klári néninek még középiskolai tanára is volt. Úgy kéthetenként, de mindig bejött, kockás ingében, jellegzetes öltönyében, miközben beszélgetéseikben szinte megelevenedtek a Nyugat és írói, de a közelmúlt irodalmi eseményei is! Klári néni is olyan volt, mint egy lexikon! Mindenkiről mindent tudott! Hallva a beszélgetéseket (hiszen a mindig nyitott ajtón keresztül, amely szobáink között volt, ez akaratomon kívül történt), számomra felért egy egyetemi órával! Többek között elég rendszeresen látogatta őt (hiszen anyagot is gyűjtött a 20. századi kötet számára), HAMVAS Béláné KEMÉNY Katalin, és természetesen heti vendége volt VEZÉR Erzsébet, valamint akkoriban a SZERB Antalról készülő monográfiája kapcsán POSZLER György is gyakran konzultált vele (ez a 70-es évek elején volt). Brazíliai útja az író, költő, műfordító LÉNÁRD Sándorhoz (többek között Milne „Micimackó”-jának latin fordítója), s az erről az útról szóló

történetek is, amelyeket hazaérkezése után mesélt nekünk, megérne egy külön fejezetet! (Talán egyszer majd ír róla régi barátnőm, volt egyetemi osztálytársam, Petrányi Ilona, akinek a PIM Kézirattárában dolgozva, módjában volt a két fél levelezésébe is betekinteni!)

Klári nénihez nem volt könnyű közel kerülni, de akit megszeretett, mindig kiállt mellette. Így történt velem is, amikor már hosszú évek óta az intézeti bibliográfiai kézikönyvsorozat egyes köteteinél munkálkodtam (1962 és 1969 között), akkoriban mint szakszervezeti bizalmi teljes tekintélyével kiállt amellett, hogy befejezve az egyetemet, és felmérve addigi munkálkodásomat a Bibliográfián, a hosszú, szerződéses munkaviszony után végleges státuszt kapjak. Szeretetének, barátságának egyik kedves megnyilvánulása volt az a fényképe, amit ma is őrzök, hátán az aláírással: „Dicskának szeretettel Szerb Klári [Ma]²” (azaz: Mama)! (Itt az egyik névváltozatom, amely az Ildikó nevéből adódott, voltam én: Ildicska, Dicska, Dicskó, Dicsek is!)

Az iskolaköpenyes lány

SINKA Erzszi az ún. „20. századi” szobában dolgozott VARGHA Kálmán társaságában, (ez az én intézeti ottlétem alatt még a Potoczky-féle számítógépes szoba volt).

Intézeti létem, bejárásaim legelején, amikor még az anyaggyűjtést végeztem az OSZK-ban, időnként betérve az intézetbe, hogy leadjam a cédulaanyagot, találkoztam egy kedves, fiatal nővel, aki valódi, kék színű iskolaköpenyben libbent ki a folyosóra. Nagyon közvetlenül beszédbe elegyedtünk, mindenesetre számomra a komoly, idősebb irodalmárok között magabiztosságot jelentett az iskolaköpenyes lány barátságos magatartása. Ekkor ismertem meg Erzsit, (akit úgy magunk között „Zsi”-nek neveztem, s ezt ő is elfogadta). Mindig nagyon csinosan öltözködött, olyan igazi „parisienne” stílusban, s ez nagyon imponált nekem. Noha csak 14 év korkülönbség volt közöttünk, a hosszú évtizedek alatt mint kolléganőm ezt a korkülönbséget sohasem érezte velem. Azóta, hogy visszavonult az intézetből, és életét férje, Zelk Zoltán hagyatékának kiadására, összegyűjtésére és sajtó alá rendezésére szentelte, csak egy-két alkalommal találkoztunk, de ahogy múlt az idő biztos, hogy évenként egyszer, névnapján, Erzsébet napon, mindig felhívtam telefonon. Ilyenkor élénken érdeklődött az „intézetiek” felől, s jól elpletykáltunk a régi emlékekről. Múlt év november 19-én is felhívtam, de már alig hallotta a hangomat, aztán amikor felismert egy kissé beszédesebb lett, de nagyon fáradt, megtört volt a hangja. Éreztem, hogy ez volt az utolsó telefonbeszélgetésünk. 2015 decemberében a karácsonyi ünnepek körül ment el, 86. évében. Ő is hozzátartozott az intézeti létemhez.

A „becsábító” és az „elcsábítottak”

Midkettő, velem együtt nyűtte az ELTE padjait, székeit 1963–1969 között, csak éppen nem délelőtt, hanem du. 4-től este kb. 9-ig 6 éven át. Együtt végeztünk középiskolai magyar tanári és okleveles könyvtárosi diplomával, kitűnő vagy jeles bizonyítvánnyal. Ők, akikről itt emlékezem, PETRÁNYI Ilona és HAJTÓ Zsófia (később BÉLÁDI Miklós felesége lett, így a köteteken neve B. HAJTÓ Zsófiaként szerepel).

Általában elmondható, hogy felkészültségben, igyekezetben nem nagyon különböztünk a nappali hallgatóktól, nemcsak a szinte azonos korunk miatt, (ahogy azt egyik nagyon kedves tanárunk a könyvtár szakon, Fülöp Géza megjegyezte: „Amikor bemegyek magukhoz órára, sohasem tudom eldönteni, hogy most kik ülnek velem szemben, „nappalisok”, vagy „estisek”? Legfeljebb kicsit fáradtabbak voltunk, hiszen már mindnyájan munka után kezdtük a sokadik műszakot. Mindenesetre a többség már a szakpálya valamely területéről (könyvtár, kéziratár, múzeum, Állami Könyvterjesztő stb.-ből került az egyetemre,

tehát már valamiféle gyakorlattal rendelkezett. Nálunk a fő szak a könyvtárszak volt, de azért kétszagosok voltunk, éppen a tanári képesítés megszerzése végett.)

Az intézet vonzáskörébe a „becsábító” én voltam, aki már 1961/62-től gyűjtöttem a cédulákat az OSZK-ban, s ebbe a munkába 1964/65 körül anyaggyűjtőként sikerült bevonnai PETRÁNYI Ilonát is. Már volt valamiféle tapasztalatom és személyes kapcsolat az intézeti munkatársakkal is, de nemcsak velük. A folyosónkra nyílt a Középkori latin Kutatócsoport szobája is (intézeti otthontemig a Közép-és Kelet-európai Osztály szobája), ahol Boronkai Iván irányításával készült *A magyarországi középkori latinság szótára*. A csoport tagjai és a bibliográfiai kötetek munkatársai között szoros barátság alakult ki, úgyhogy mihelyt alkalom nyílt arra, kapacitáltam PETRÁNYI Ilit, aki egyébként egy évet már eltöltött az MTA Ókortudományi Kutatócsoportjánál (vezette Harmatta János), hogy jelentkezzen munkára a Szótárnál. Így került ő az intézet (mint hely) vonzáskörébe, s dolgozott a Szótárnál 1969–1973 között, majd 1973-ban „átcsábult” a PIM Kézirattárába, s onnan ment nyugdíjba is. Számos éven keresztül rendezte az írók kézíratait, jobbnál jobb forrásanyagokat dolgozott fel a magyar irodalomtörténet bemutatására.

Az egyetemen kezdettől nagyon jó barátságban voltam HAJTÓ Zsófiával. Örökké vidám, „jó dumás” egyénisége vonzó volt számomra. Noha ő akkoriban nem a könyvtárosi, vagy ahhoz közeli területen dolgozott, hanem a Hungarotexben, egy megüresedés kapcsán az intézeti titkárságra sikerült a felvétele. Nagy szó volt akkoriban ez a lépés, hiszen egy tudományos intézetben így közelebb került a végzendő szakterületéhez is. Szeretetre méltó egyéniségével sok barátot szerzett az adminisztrációs területen is.

Közben haladtak előre a nagy bibliográfiai kézikönyv munkálatai is, a készülő 3. és 4. kötetnél a kötet szerkesztőm, H. TÖRŐ Györgyi igényt tartott a munkámra, de ugyanakkor a KÓKAY-féle 2. kötetnél is szükség volt segítségre, így a Bibliográfiai Csoport egy 1972. december 4-én tartott értekezletén osztályvezetőnk, VARGHA Kálmán bejelentette, hogy HAJTÓ Zsófi 1973-tól a bibliográfia 2. köteténél fog dolgozni teljes munkaidőben. Így került föl ő is az első emeletre, kezdetben mint munkatárs, a későbbi évtizedekben mint két kötet (az 5. és 9.) szerkesztőjének is itt volt második otthona. Korai halála (elhunyt 65. évében) mindenképpen nagy veszteséget jelentett a 9. kötetben még társszerkesztője, CSÓRA Karola számára is, aki egymaga végezte már a szerkesztést az utolsó, 10. kötetnél (2013).

Mindannyiunk Moharoskája

Mindig nagyon büszkén emlegette, hogy neki bizony a *Gyöngyin* kívül még három neve is van, mégpedig: *Paskal, Emese, Olga!*

Teljesen mindegy volt! Mi mindig *Moharoskának* szólítottuk (amikor nagyon akartunk volna tőle valami segítséget, akkor természetesen *Gyöngyike* volt)! Ő volt a két osztályvezető, VARGHA Kálmán, majd KÓKAY György jobb keze, hivatalosan: a Bibliográfiai Osztály adminisztrátora, nekünk meg lelkünk, gondolataink, cselekvéseink, szerelmeink mindentudója!

Két lányunokáját, Rékát és Annát imádta, de az én gyermekem, Julcsi kiskori fényképe is mindig ott volt az általa készített átlátszó műanyag könyvjelzőben, amely a cédulák gépelésekor sorvezetőként szolgált. Így mindég egy-egy pillantást vethetett rájuk. (Ezt az ő elmenetelekör megörökölttem.)

Van egy szimbolikus fényképem, KÓKAY szobájában készült a felvétel, B. HAJTÓ Zsófi hatalmas esernyője a díszlet, középen áll Zsófi, jobbra Moharoska és Gyuri, balra én. Mosolyogva nézünk a fényképezőgép objektívjébe az évtizedeket átfogó barátság és szeretet jegyében, a mindent és mindenkit összetartó „bibliográfiai esernyő” alatt! Sajnos, a fényképen lévők közül mára már csak egy maradt... – a visszaemlékező!

(2016. augusztus 30.)